

*Grčki i rimski kalendar***Dan, mjesec i godina kod starih Grka**

Grčki je mjesec (μήν, μηνός, ό) vrijeme od jednog mladaka do drugog. Stoga je godina od 12 mjeseci brojila samo 354 dana, odnosno zaostajala je za sunčanom godinom 11 dana. Zbog toga su poslije Solona (rođen oko 640. pr. n. e.) u 8 godina umetnuta tri prestupna mjeseca (μήν ἐμβολιμαίος) od 30 dana (Μοσειδεών ό δεύτερος). U većini grčkih gradova godina je počinjala prvim mladim mjesecom iza ljetnog solsticija, tj. krajem lipnja ili početkom srpnja.

Mjeseci su imali naizmjenice 30 (μήνες πλήρεις) i 29 (μήνες κοίλοι) dana. Imena su im većinom izvedena od najpoznatijih svetkovina koje su u različitim gradovima bile drugačije. Mjeseci su se u Ateni zvali ovako:

1. Srpanj = Ἑκατομβαιών
2. Kolovoz = Μεταγειτριών
3. Rujan = Βοηδρομιών
4. Listopad = Πυανοψιών
5. Studeni = Μαμακτηριών
6. Prosinac = Ποσειδεών
7. Siječanj = Γαμηλιών
8. Veljača = Ἀνθεστηριών
9. Ožujak = Ἐλαφηβολιών
10. Travanj = Μουνιχιών
11. Svibanj = Θαργηλιών
12. Lipanj = Σκροφοριών

Prvi dan u mjesecu zvao se νουμηνία = νεομηνία: mladi mjesec, a posljednji ξνη και νέα (σελήνη): stari i mladi mjesec. Dani u mjesecu dijelili su se na tri dekade. Prvih se 10 dana brojilo od mladog mjeseca: δευτέρα, τρίτη itd. do δεκάτη s dodatkom μηνός ισταμένου, a dani od 11. do 20. πρώτη, δευτέρα itd. do δεκάτη s dodatkom μησοῦντος μηνός ili ἐπι δέκα, dani od 21. do 29. ili 30. natrag s dodatkom φθίνοντος μηνός: ἐνάτη ili δεκάτη do δευτέρα i ξνη και νέα.

Godine su se u Ateni označavale imenom arhonta eponima (ἐπι τοῦ δεινα ἄρχοντος), u Sparti imenom predsjednika efora, a u Argu po njihovu broju od početka službe Herine svećenice. Prema povjesničaru Timeju (oko 300. pr. n. e.) došao je u cijeloj Grčkoj običaj računanja godina po olimpijadama. Od 1. srpnja 776. pr. n. e. brojili su se četverogodišnji periodi olimpijskih igara i po njima su se datirali povijesni događaji.

Rimska podjela godine**Godina (Annus)**

Rimljani su najprije poznavali civilnu godinu od 10 mjeseci ili ukupno 304 dana. Od toga je šest mjeseci imalo po 30 dana, a četiri mjeseca po 31 dan. Ta se godina zvala Romulova godina.

Za vrijeme kralja Nume Pompilija provedena je reforma, tj. dodana su još dva mjeseca: siječanj i veljača, pa je tako godina imala 354 dana, a započinjala je 1. siječnja kao i danas. Ta se godina nazivala mjesečna (lunarna) godina, jer se dijelila na 12 mjeseci prema Mjesečevim mijenama. Budući da je mjesečna godina zaostajala za sunčanom, radi izjednačavanja sa sunčanom godinom umetao se svake druge godine jedan prestupni mjesec koji se zvao *mensis intercalaris* ili *mercedonius* (od glagola *intercalare* = *umetati*) od 22 dana, a svake četvrte godine od 23 dana. Tako je godina postala duža za jedan dan, pa ju je trebalo s vremena na vrijeme izjednačavati. U rimskom je kalendaru vladao veliki nered zbog toga što su se često umetali prestupni mjeseci i što su svećenici koji su imali nadzor nad kalendarom bili nemarni.

Stoga je Gaj Julije Cezar 46. pr. n. e. zbog velikog nereda u računanju vremena prema prijedlogu aleksandrijskog astronoma Sozigena uveo novu reformu kalendara. Po toj reformi godina je brojila 365 dana i 6 sati. Svake četvrte godine (*annus bissextilis*) umeće se jedan prestupni dan iza 24. veljače koji je nastao od onih 6 sati. Kako se stoljećima nagomilala velika razlika između civilne i sunčane godine, Cezar je 46. pr. n. e. umetnuo 67 dana između studenog i prosinca, pa je ta godina trajala 445 dana. Osim toga uveden je kalendar prema tzv. orijentacijskim danima u mjesecu (*Kalendae, Nonae, Idus*).

U početku je rimska godina počinjala 1. ožujka. Zato je današnji 9. mjesec bio sedmi i zvao se *September*; današnji 10. mjesec bio je osmi, pa se zvao *October*... Mjesec srpanj kao prvotno peti zvao se *Quin(c)tilis*, kolovoz kao prvotno šesti *Sextilis*. *Quintilis* je u čast Gaja Julija Cezara prozvan *Iulius*, a *Sextilis* je dobio naziv po caru Augustu. Od godine 153. pr. n. e. prvi je mjesec u godini siječanj. Po Gaju Juliju Cezaru taj se preuređeni kalendar zove julijanski. Po julijanskom kalendaru računalo se sve do pape Grgura (1582), a istočna crkva računa još i danas.

Mjesec (Mensis)

Rimljani su mjesec kao razdoblje od 30 dana nazivali *mensis*. Za mjesec kao nebesko tijelo upotrebljavali su naziv *luna*.

Rimljani su mjesece nazivali ovako:

Siječanj	Ianuarius	Januar
Veljača	Februarius	Februar
Ožujak	Martius	Mart
Travanj	Aprilis	April
Svibanj	Maius	Maj
Lipanj	Iunius	Juni
Srpanj	Iulius	Juli
Kolovoz	Augustus	August
Rujan	September	Septembar
Listopad	October	Oktobar
Studen	November	Novembar
Prosinac	December	Decembar

Siječanj, odnosno januar, dobio je ime po bogu Janu, koji je bio rimski bog početka svih stvari, zaštitnik vrata i dveri. Njegov simbol bili su vrata i ključ. Rimljani su mu posvetili početke svih stvari u najširem smislu riječi, osobito početak dana, prvi dan u mjesecu (*Kalendae*) i prvi mjesec u godini. Glavni blagdan imao je na Novu godinu, kad su se ljudi njemu u čast svečano oblačili, uzajamno čestitali i darivali se. Pripadala mu je i prva molitva na početku svakoga javnog i privatnog posla. Prikazivali su ga kao vratara s dva lica okrenuta na protivne strane. U Rimu je imao hram u obliku dvostrukih

dveri, tj. ulaza, a istodobno i izlaza, koje su se svečano otvarale kad je rimska vojska otišla u rat i ostajala otvorena dok je rat trajao, kako bi se mogla sretno vratiti. Kad su vrata bila zatvorena, vladao je mir.

Veljača, odnosno februar, dobila je ime prema rimskoj svetkovini čišćenja i pomirbe, namijenjenoj kultu mrtvih. Ta se svetkovina zvala *februa*, *-orum*, *n*.

Ožujak, odnosno mart, dobio je ime prema rimskom bogu Marsu. Mars je bio bog rata, zaštitnik rimske države, sin najvišeg boga Jupitera i njegove žene Junone. Prema rimskim mitovima bio je otac Romula i Rema koji su utemeljili Rim. Rimljani su se smatrali njegovim izravnim potomcima i vjerovali su da ih od svih naroda najviše voli i osigurava im pobjedu u ratovima. U teškim nesrećama zavjetovalo bi mu se (posljednji put u drugom punskom ratu) *ver sacrum* (sveto proljeće), tj. žrtvovali bi mu se svi darovi budućeg proljeća. Djeca koja bi se tog proljeća rodila morala su tražiti novu postojbinu. Marsovi simboli bili su jedno ili dva sveta koplja i štit koji je pao s neba. Od životinja bio mu je posvećen vuk.

Travanj, odnosno april, dobio je ime prema božici Veneri koja se kod Grka naziva Afrodita. Afrodita je bila boginja ljubavi i ljepote, boginja proljeća. Prema Homeru Afrodita je bila kći Zeusa i boginje kiše Dione, a prema Hesiodu rodila se iz morske pjene koju je oplodio bog neba Uran i izašla iz mora na otok Cipar. Bilo kako bilo, Afrodita je, zahvaljujući svojoj ljepoti, postala jednom od najmoćnijih božica. Ni bogovi ni ljudi nisu joj mogli odoljeti. Od njezinih upletanja u burne događaje svijeta mitova najdalekosežnije posljedice imala je njena naklonost prema Parisu, sinu trojanskog kralja Prijama. Kao nagradu za to što joj je u sporu s božicama Herom i Atenom dao prvenstvo u ljepoti obećala mu je najljepšu od svih smrtnih žena — Helenu, ženu spartanskog kralja Menelaja. Afrodita je pomogla Parisu da Helenu odvede u Troju, a Menelaj se nije želio odreći svoje žene i tražio je da mu je vrati. Kako je Paris to odbio, Menelaj je uz pomoć svog brata Agamemnona, mikenskog kralja, podigao sve ahejske kraljeve u rat protiv Troje, koji je nakon desetogodišnje borbe završio porazom Troje. Venera je s dardanskim kraljem Anhizom rodila sina Eneju, praoca svih Rimljana. Enejin sin Askanije ili Jul smatra se osnivačem porodice Julijevaca kojoj je pripadao i Cezar.

Svibanj, odnosno maj, dobio je ime prema Maji, kćeri titana Atlanta i Okeanide Plejone i majci boga Hermesa. Svoj ovozemaljski život proživjela je u Arkadiji, gdje se u nju zaljubio najviši bog Zeus. U spilji gore Kilene rodila mu je sina Hermesa, koji je postao glasonoša bogova i bog trgovaca, hodočasnika, govornika, natjecatelja, liječnika, a osim njih i bog varalica i lopova. Kad je umrla, prenio je Zeus Maju na nebo, a s njom i šest njezinih sestara i pretvorio ih u zvijezde Plejade (Vlašiće). Maja i njezine sestre oduzele su sebi život od žalosti kad su njihove posestrime Hijade umrle od tuge za svojim mrtvim bratom Hijantom. Prema nekim mitovima Plejade su donosile bogovima ambroziju iz zemalja na Zapadu. Tome odgovara i njihovo grčko ime Πελειάδες, tj. golubice, jer podsjećaju na jato golubica. Prema drugom tumačenju njihovo ime potječe od grčke riječi πλέω, tj. plovim, brodim, zbog toga što je njihov izlazak (sredinom svibnja) označavao povoljno vrijeme za plovidbu. Na nebeskom svodu ili u astronomskom atlasu Plejade ćemo naći blizu Hijada u zvijezdu Škorpiona. One su blistava skupina od otprilike sto i dvadeset zvijezda, od kojih se golim okom može vidjeti devet najsvjetlijih. Astronomi su zbog toga društvu od sedam mitskih Plejada dodali još i Pleonu (njihovu majku) i Atlantidu.

Lipanj, odnosno juni, dobio je ime prema Junoni, ženi najvišeg rimskog boga Jupitera, podudarnoj s grčkom Herom. Bila je kći Krona i Reje i sestra svoga muža. Ona je bila boginja zaštitnica rimskih žena i zaštitnica braka. Posebno se brinula za svetost i neraskidivost bračne veze i bila je zaštitnica porođaja. Kao božici svjetlosti, naročito mladog mjeseca, bile su joj posvećene *Kalendae* (dan mladog mjeseca), kad su joj se

prinosile redovne žrtve. Rimljani su Junonu prema njezinu mjestu boravka na brežuljku Kapitolu zvali Kapitolskom, a kao zaštitnicu od svih opasnosti koje su prijetile državi Junona Moneta (Junona Opominateljica). U ulozi zaštitnice djevojaka i žena zvali su je Virginienzis (Djevičanska), a kao boginju vjenčanja nazivali su je Pronuba ili Domiduka (Zaručnička ili Uvoditeljica). Kao boginja porođaja zvala se Lucina, a kao boginja udatih žena Matrona. U njezinu čast su udate žene slavile 1. ožujak kao blagdan, Matronalij, i pritom dobivale darove od svojih muževa i rođaka. Od životinja Junoni su bile posvećene guske u spomen na to što su, čuvane u hramu na Kapitolu, svojim gakanjem upozorile Rimljane na noćni napad Gala koji su opsjedali Rim.

Srpanj, odnosno juli, dobio je ime prema Gaju Juliju Cezaru, izvršnom vojskovođi, razboritom državniku, dobrom govorniku i sjajnom piscu. Cezar se bavio i pjesništvom i gramatikom, ali se u književnosti najviše proslavio kao povjesničar. Najznačajnija su mu djela *Comentarii de bello Gallico* u 7 knjiga, u kojem je opisao kronološkim redom svoje ratove u Galiji od prvih okršaja s galskim plemenima do ugušenja općeg ustanka Gala pod Vercingetorixsom, i *Comentarii de bello civili* u 3 knjige u kojem je opisao događaje građanskog rata od svog prijelaza preko Rubikona do Pompejeve smrti. Cezar se rodio 100. pr. n. e. u uglednoj patricijskoj porodici, ali je od rane mladosti pripadao demokratskoj stranci. Bio je imenovan doživotnim diktatorom i tako je postao stvarni gospodar Rima. Ubijen je 44. pr. n. e. od urotničkih ruku Bruta i Kasija. Smatrao se, kao i čitava porodica Julijevaca, potomkom Jula, odnosno božice Venere (Afrodite).

Kolovoz, odnosno august, dobio je ime prema prvom rimskom caru Augustu. Pravi imenom Gaj Oktavije (63. pr. n. e.–14. n. e.), a — otkako ga je Cezar posinio 45. g. pr. n. e. — Gaj Julije Cezar Oktavijan, vladao je kao car punih 40 godina. Pobjedio je Antonija i Kleopatru 31. pr. n. e. u bici kod Akcija, zavladao je i grčkim Istokom i postao samovladar. Time su završena stoljeća krvavih građanskih ratova u Rimu i prestajala je postojati rimska republika. Tradicionalnim datumom 13. siječnja 27. pr. n. e. utemeljen je u Rimu principat i višestoljetno razdoblje carske vlasti. Tri dana nakon toga Oktavijan je od senata dobio naziv Uzvišeni — *Augustus*. Pred smrt rekao je jednom prilikom da je Rim zatekao građen od opeka, a da ga ostavlja u mramoru. Rim je doista u njegovo doba bio velegrad i po vanjskom sjaju i po gotovo milijun stanovnika. August je osim toga bio velik ljubitelj umjetnosti, pa je zajedno sa svojim suradnicima okupio na svom dvoru najveće pjesnike, književnike i ostale stvaraoce.

Rujan, odnosno septembar, dobio je ime prema latinskom nazivu za broj sedam — *septem*, jer je on bio prvotno sedmi mjesec, budući da je godina počinjala 1. ožujka.

Listopad, odnosno oktobar, dobio je ime prema latinskom nazivu za broj osam — *octo*, jer je on prvotno bio osmi mjesec.

Studeni, odnosno novembar, dobio je ime prema latinskom nazivu za broj devet — *novem*, jer je on prvotno bio deveti mjesec.

Prosinac, odnosno decembar, dobio je ime prema latinskom nazivu za broj deset — *decem*, jer je on prvotno bio deseti mjesec. Tek od 153. pr. n. e. prvi mjesec u godini bio je siječanj.

Sedmica

(ἑβδομάς, αἶδος, ἡ, *hebdomas, hebdomada, septimana, internundinum*)

Sedmica je židovskog postanka, a kršćanski su je narodi preuzeli od Židova u srednjem vijeku.

Rimljani poznaju vremensku jedinicu od 8 dana, a zvala se *internundinum*. Osmog se dana održavao sajam (*nundinae*), kad su seljaci praznovali i dolazili u Rim da obave svoje poslove.

Za nazive dana u sedmici postoje dva sustava. Jedan je po tzv. ferijama, a drugi po planetama.

Hrvatski naziv	Rimski naziv	Srednjovjekovni i novovjekovni naziv
Nedjelja	dies Solis	dominica, dies dominica,
Ponedjeljak	lux domini	dies dominicus, feria prima
Utorak	dies Lunae	feria secunda
Srijeda	dies Martis	feria tertia
Četvrtak	dies Mercurii	feria quarta
Petak	die Iovis	feria quinta
Subota	dies Veneris	feria sexta
	dies Saturni	sabbatum, sabbatum, sabata (pl.)

Dan (Dies)

Već su Egipćani i Kaldejci dijelili dan na sate, a tu su podjelu od njih preuzeli Grci, a od Grka Rimljani.

Rimljani su dijelili noć na vigilije koje su počinjale zalaskom sunca. To je bilo vrijeme kada su se mijenjale noćne straže. Za vojničku službu dijelila se noć na četiri noćne straže od tri sata.

Rimljani su također poznavali građanski i prirodni dan. Građanski dan je trajao do ponoći do ponoći, a prirodni od izlaska do zalaska sunca. Otkad su uvedeni sunčani i vodeni satovi, dijelio se dan i noć na 12 sati koji su se brojali od izlaska i zalaska sunca. Dan je bio podijeljen na sate koji nisu bili jednaki, a to je ovisilo o godišnjem dobu (*horae inaequales*). Ljeti je dan duže trajao nego noć. Budući da je broj sati u danu uvijek jednak, ljeti su ti sati bili duži, a zimi samo pola sata. Podne je u svako doba godine padalo u šest sati (po našem računanju u 12). U doba ekvinočija sati su bili jednaki.

Rimski kalendar vodili su svećenici, a bio je pristupačan samo patricijima, a tek od 304. pr. n. e. postao je pristupačan svima i zvao se *fasti*, jer se u njemu nalazio najvažniji popis dana za javni život. Ovaj se popis malo pomalo raširio, te je sadržavao potpun kalendar (koledar) navodeći dane i važne događaje, godišta, blagdane i praznike, imena najviših činovnika (konzula, diktatora...). Dani kada je pretor mogao suditi nazivali su se *dies fasti* (sudbeni dani). *Dies comitiales* bili su dani za skupštinu, a ako nije bilo skupštine, pretori su također mogli suditi. Na praznične dane, *dies nefasti*, nije se smjela održati ni narodna skupština niti se smjelo suditi, a i privatni su poslovi mirovali. Praznični odnosno svečani dani nazivali su se još i *dies festi*, a radni dani *dies profesti*. Praznici (*feriae*) bili su ili javni (*publicae*) ili privatni (*privatae*) po tome da li je praznovalo čitav narod ili pojedina porodica. Takvi praznični dani osim svetkovina bili

su i *dies religiosi*, koji zbog religioznih sumnji nisu bili pogodni za važne poslove (npr. svetkovine određene za službu podzemnim bogovima), pa nesretni dani, *dies atri* (dan bitke na Aliji).

Osim toga su *dies intercesi* ujutro i navečer radi sakralnih čina bili *nefasti* (praznični), a *dies fissi* bili su do kraja takva čina *nefasti* (praznični), a inače *fasti* (radni tj. sudbeni). Javni praznici bili su kao i kod nas nepokretni praznici (*feriae statae*) i pokretni (*feriae conceptivae*). Pokretne praznike određivali su pontifici. U osobitim zgodama bilo je i izvanrednih praznika (*feriae imperativae*), tj. zapovijedenih praznika.

Rimljani nisu brojili dan u mjesecu od 1 do 30 kao mi nego su imali u mjesecu tri stalna dana po kojima su računali datume. Prvi dan u mjesecu zvao se *Kalendae* (od glagola *calare* = *pozivati*), jer je kralj pozivao narod na Kapitolij da mu objavi kada će biti *Nonae*, a kada *Idus*. *Nonae* su bile 5. dan, a *Idus* 13. dan u mjesecu, osim u martu, maju, julu i oktobru kada su *Nonae* padale 7. dan, a *Idus* 15. Imena ovih triju stalnih datuma potječu iz mjesечеve godine — *Kalendae* su označavale mladak, *Nonae* prvu četvrt, a *Idus* uštap. *Idus* prema antičkom tumačenju označuju dan koji dijeli mjesec na dvije polovice.

Dan prije kalenda, nona i ida nazivao se *pridie Kalendas, Nonas, Idus*, a ostali obično *ante diem* npr. *sextum Nonas, Idus* ili *Kalendas*.